

Ordet har varit allmänt nordiskt. Det förekommer som lånord i fornengelska källor från 1000-talet, betecknande en konungens hirdman (se J. Steenstrup, *Danelag*, s. 134 f.). Utom på Turinge-stenen är det känt från tvenne uppländska inskrifter, L 497 Snottsta, Markims sn, L 502 Orkesta kyrka. Däremot saknas det fullständigt i medeltida svenska källor; särskilt betecknande är, att det icke finnes i lagarna. Det hänger sålunda nära samman med vikingatidens kulturförhållanden.

Huskarlarna voro fria män, som slöto sig till en storman och utgjorde hans följe. De åtnjöto fritt underhåll av sin herre och levde i hans hus, som därför måste vara en stor och rymlig gård. I gengäld voro de skyldiga att bistå honom i alla hans förehavanden, att skydda hans liv och att troget följa honom dit han befallde. Gick han i viking, bildade de kärnan av hans *lið*. Han belönade deras trohet med guld och vapen, och de prisade å sin sida hans givmildhet. Att vara huskarl hos en framstående man var för unga bondsöner från bygden en eftersträvad och ansedd ställning. Endast så kunna vi också förstå, att *Huskarl* kunde bli ett personnamn. Som sådant förekommer det i flera uppländska inskrifter: L 265 Ängsvreta, Hållnäs sn, L 432 Smedby, Hammarby sn, D II 105 Lingsberg, Vallentuna sn, D I 93 Nyby, Sparrsätra sn(?).

Axel Olrik har med skäl framhållit huskarlarnas betydelse för den forntida diktningens liv och utveckling. I hövdingegården bildade de en talrik och fast sammansluten skara av unga krigare, befriade från omsorgerna för sitt uppehälle och därför villigt lyssnande till kväden och sagor. De gamla hjältesångerna avspegla i stort sett deras ideal och syn på tillvaron. Deras tacksamhet och tillgivenhet för hövdingen sökte sig uttryck i lovkväden av den art, som utgör huvuddelen av den isländska skaldediktningen. Skalden Sigvat Tordsson blev upptagen i Olav Haraldssons hird och mottog därvid av konungen ett svärd. Han kvad sedan en visa: »Gärna tog jag emot ditt svärd, krigare, och jag har aldrig ångrat det sedan; det är min glädje. Det är en härlig id (att tjäna konungen). Du, givmilde man, har fått en trogen huskarl och jag en god herre. Vi ha båda tagit ett gott råd.» Särskilt vid sin hövdings död ha huskarlarna i minneskväden prisat hans bragder och klagat sin förlust. I dylika krigarföljets klagosånger har man t. o. m. velat finna en av huvudkällorna för den forngermanska hjältedikten (E. Wessén i *Edda* 1915, s. 127 f.).

Turinge-stenen är en ovanligt praktfull minnesvård. Den har varit rest över en mäktig och ansedd man, som troligen genom krigiska företag i österled har samlat sig rikedomar. Men den vittnar också om huskarlarnas tillgivenhet. Det är deras synpunkter, som återklinga i lovorden. Det är säkerligen ingen tillfällighet, att vi just på denna sten möta en inskrift i litterär form, där man i ordval och uttrycksformer finner anknytningar till den fornnordiska poesien.

Om Turinge-stenens ålder kan intet med visshet sägas. **o**-ljudet betecknas med **u**-runan: **brupur**, **buanda**, **urrustu**, **furuki**, en gång med **ou**: **pourstain**.

339. Turinge kyrka, Öknebo hd.

Pl. 3: B 695.

Litteratur: B 695, L 801. *Ransakningarna* 1667—84; J. Peringskiöld, *Mon. Sud.*; R. Dybeck, *Runa* (fol.) 1 (1865), s. 86; O. Hermelin, *Öknebo härad*, s. 3, 6.

Avbildning: P. Helgonius.

Runstenen låg, enligt uppgift i *Ransakningarna*, som tröskel i västra kyrkdörren. Så låg den till o. 1850, men då blev den »inlagd i den rifna muröppningen på södra sidan om dörren, så att bara en kant af honom nu är synlig» (Dybeck). Den skulle alltså finnas kvar, ehuru

oåtkomlig. Hermelin uppger däremot, att den »vid en kyrkans reparation blifvit upptagen, sönderslagen eller undanskaffad. Icke ett spår af densamma synes nu».

Inskrift (enligt B 695):

kiulaj . . . pinsa + at + sturbiurn + faður sin

5 10 15 20 25 30

Kiula[*kr*] . . . *pensa at Styrbiorn, faður sinn.*

»Kjulak . . . denna [sten] efter Styrbjörn, sin fader.»

Det första namnet, som tyvärr är ofullständigt bevarat, är säkerligen detsamma som förekommer på ett par uppländska stenar tecknat **kiulakr** L 356 Troxhammar, Skå sn, **giulakr** L 423 Vik, Hammarby sn, och på en östgötsk: (ack.) **kiulak** Ög 20. Sannolikt har Brate rätt, då han sammanställer det med isl. *Kiallakr*, ett namn som är lånat från keltiska språk (ir. *Cellach*, *Ceollach*, *Ceallach*). På Island tillhör det speciellt en viss släkt, som härstammade från *Kjallakr iarl á Iamtalandi*. Jämtlands namnskick har ju särskilda anknytningar till Mellansverige (E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 102), och det kan kanske i någon mån tala för att den givna tolkningen av runinskrifternas namn är riktig. Högst märkligt förefaller i varje fall detta keltiska inslag i det fornsvenska namnförrådet.

Det andra namnet, *Styrbiorn*, är däremot inhemskt nordiskt och kanske speciellt svenskt. Det är ytterligare känt från två sörmländska inskrifter, Sö 34 och 192, fem uppländska, L 203 Gnista, Vaksala sn, L 234 Tensta kyrka, L 559 Lövestaholm, St Olovs sn, L 711 Söderby, Arnö sn och en runsten vid Tengby, Löts sn (*UFF* 3, s. 217), och en västgötsk, vid Husaby (*ATS* 22: 1, s. 57).

Ristningen visar samma mönster som Sö 307 Igelsta kvarn och är sannolikt utförd av samme man.

Turinge prästgård, Öknebo hd.

I sin beskrivning över Turinge socken (förf. år 1806, tryckt 1930) har prosten Johan Ekström följande uppgift (s. 36): »I Sochnen hafva varit flere Runstenar; men de hafva blifvit förstörde. Uti Syllmuren under gamla Byggningen i Prästegården fann jag år 1804 ett stycke af en sönderslagen Runsten med några Runska bokstäfver uppå.»

Senare uppgifter om detta fragment saknas, och det är åtminstone f. n. förkommet.

340. Ö. Kumla, Turinge sn, Öknebo hd.

Pl. 3: B 696. Pl. 192.

Litteratur: B 696, L 805. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Mon. Sud.; O. Hermelin, Öknebo härad, s. 6; E. Brate och S. Bugge, Runverser (*ATS* 10: 1), s. 152 f.

Äldre avbildningar: P. Helgonius (hos Peringskiöld a. a. och B 696).

Runstenen stod enligt *Ransakningarna* »uthi Östra Kumbla gärde». Sannolikt var den redan vid slutet av 1700-talet förkommen, då den icke omtalas i den för fornminnen intresserade prosten J. Ekströms Turinge-beskrivning (se ovan s. 323). Dybeck uppger 1858, att med undantag av runstenen vid kyrkan (Sö 338) samtliga socknens från äldre tid kända runstenar äro förstörda, Hermelin har förgäves sökt efter dem: »Vid Öster Kumla kunde icke någon runsten upptäckas, ej heller visste äldre, på stället boende personer om att någon sådan sten der funnits». — Omkring 1925 påträffades vid Ö. Kumla ett runstensfragment, som visade sig vara toppstycket av